

ALVAR MARTINEZ I VIDAL

GUY DE CHAULIAC

**LA TERMINOLOGIA ANATÒMICA EN L'EDICIÓ CATALANA DE 1492
I EN L'EDICIÓ CASTELLANA DE 1493 DEL TRACTAT PRIMER
DE LA CHIRURGIA MAGNA.**

**Tercer Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Lleida, 1981
Actes - Quart Volum**

GUY DE CHAULIAC

LA TERMINOLOGIA ANATÒMICA EN L'EDICIÓ CATALANA DE 1492
I EN L'EDICIÓ CASTELLANA DE 1493 DEL TRACTAT PRIMER
DE LA CHIRURGIA MAGNA.

Alvar Martínez i Vidal

1.- INTRODUCCIÓ.

Aquesta comunicació pretén breument donar notícia d'un treball (1) que recentment ha estat realitzat sobre la terminologia anatòmica que apareix en la Cirurgia Magna de Guy de Chauliac.

Aquest treball, que s'insereix en el marc de l'aparició de la impremta i la tasca de vegades ignorada dels traductors, recull i estudia el vocabulari anatòmic de les seues dues primeres versions impreses, catalana i castellana.

Aquesta obra, escrita en llatí a mitjans del segle XIV, ha arribat inclús a estar considerada la millor exposició de la cirurgia occidental fins a Ambroise Paré(2). Del seu conjunt, que abasta un total de set llibres o tractats, només hem estudiat el llibre primer, -íntegrament dedicat a l'anatomia humana-, l'interès del qual rau en la riquesa del vocabulari que conté, el qual, pel que fa a la versió catalana, ha estat qualificat pel Prof. Barcia Goyanes (3) de "extraordinario, por no decir único".

2.- MATERIAL.

El material que bàsicament, hem fet servir en la realització d'aquest estudi és l'"Inventari o Col·lectorí de Cirurgia"(4), traducció catalana de Bernat de Casaldòvol i Hieronim Mas Novell, imprès a Barcelona l'any 1492, i la versió castellana anomenada "Guido en Romance"(5), de traductor desconegut, impresa a Sevilla per Mernardo Ungut i Stanislao Polono tan sols un any després. En ambdós casos l'abast del present estudi ha quedat limitat al llibre primer, el qual no és altra cosa que un tractat d'anatomia de base galènica.

Per a l'estudi de la versió catalana hem utilitzat una còpia microfilm de l'exemplar existent a la Biblioteca Universitaria de Barcelona (6). Així mateix, per a la versió castellana, hem fet ús del microfilm d'un exemplar del "Guido en Romance" que hi ha a la Biblioteca Nacional de Lisboa (7).

3.- AUTOR I OBRA.

Guy deChauliac (ca. 1298-cr 1368), l'obra i la figura

del qual són ben conegudes pels historiadors de la Medicina especialment a partir de l'estudi que en feu Nicaise(8) en 1890, és el més rellevant dels escriptors mèdics del segle XIV. Gaudí la doble condició de metge i de cirurgià. Així com d'una ampla formació mèdico-quirúrgica, fruit de la diversitat dels llocs on estudià i dels mestres que l'ensenyaren (9).

En el segle XIV, centres com Montpeller, Oxford i París reben l'herència italiana dels segles anteriors. Representatius d'aquest període són Henri de Mondeville i Guy de Chauliac, cirurgians que uneixen a llur obra quirúrgica sòlids coneixements anatòmics, tot reconeixent la necessitat que el cirurgià té de l'Anatomia per fonamentar l'exercici de la seua tècnica(10).

L'Anatomia de Guy de Chauliac, continguda en el llibre primer de la Chirurgia Magna i basada en la del seu predecessor Mondino de Luzzi és un text plenament baix-medieval, -en opinió de Barcia Goyanes (11) "el mejor tratado (anatômico) desde Avicena a Berenguer da Carpi"-, que se situa dintre els esquemes del galenisme més genuí. Si Guy, com a anatómic, va exercir un paper destacat, la seua Chirurgia Magna, compilació de la pràctica i del saber mèdico-quirúrgic del seu temps, va mantindre una dilatada vigència, que es prolongà fins al començament del segle XVII (12).

La Chirurgia Magna és, doncs, una Summa Médico-quirúrgica en la que trobarien els cirurgians europeus durant més de dos segles totes les nocions de llur art, tant teòriques com pràctiques (13).

Efectivament, l'obra manuscrita fou ràpidament traduïda al francès, potser pel mateix Guy (14). Els còdexs són molt nombrosos, la major part dels quals es conserven a la Biblioteca Nacional de París. En 1890 Nicaise (15) localitzà trenta-quatre còpies manuscrites completes en llengües com l'anglès, l'italià, el provençal, l'hebreu, l'alemany, el francès i, naturalment, el llatí. Nicaise, sota l'epígraf "Manuscrits Provençaux" (16), assenyala l'existència d'un MS a la Biblioteca Vaticana que segons Besbarreaux Bernard estaria escrit en romanç o "patois languedocien", i un altre MS a la Biblioteca de l'Arsenal del qual no sap quin és la llengua emprada, si el provençal o el català. Dels altres autors que han estudiat l'obra de Guy de Chauliac sols Huard (17) i Cardoner Planas (18) indiquen l'existència de còdexs en català; aquest darrer, a més a més, presenta una reproducció d'una de les dues fulles que s'ha conservada d'una còpia manuscrita catalana existent a l'Arxiu Notarial de Protocols de Barcelona.

Pel que fa al castellà, ningú no menciona l'existència de versions manuscrites en aquest idioma (19).

Rebre l'aparició de la impremta i durant tot el segle XVI es prodigaren les edicions. La primera d'aquestes va ser la impresa a Lió en 1478, traduïda al francès per Nicolás Panis; dos anys més tard apareix la italiana. La primera versió catalana i la primera castellana daten del 1492 i del 1493 respectivament.

També són nombroses les reedicions que contenen comentaris i glosses d'altres autors, com les de Joubert, Falcon, Canappe, etc.

La Chirurgia Magna aconseguí, doncs, una gran difusió per mitjà de la impremta. Des de 1478, any de sa primera impressió, en 120 anys, arribà a conèixer més de seixanta edicions en unes quinze llengües (20).

4.- METODOLOGIA.

Seguint la metodologia marcada pel Prof. López Piñero en altres estudis terminològics similars (21) la nostra tasca ha consistit en la construcció d'un glossari amb el vocabulari anatòmic que hem extret d'aquestes dues versions, ordenant alfabèticament els tèrmins trobats en dos blocs, un per cada idioma. Malgrat el caràcter anatomo-fisiològic d'aquesta anatomia i que la distinció forma-funció no va ser introduïda fins dos segles més tard per Vesali (22) ens hem limitat al vocabulari morfològic bandejant el fisiològic i el de la tècnica dissectiva.

En les transcripcions hem seguit les següents normes (23).

- a) Respecte escrupolós de l'original.
- b) Separació de les paraules d'acord amb la llengua moderna
- c) Regularització de l'ús de majúscules, del de u i v, del de i i j.
- d) Amb el punt volat s'indiquen les el·lisions que hui no tenen representació gràfica.
- e) Signes d'accentuació i de puntuació segons la llengua moderna.
- f) Us de (sic) amb el valor habitual.
- g) Els punts suspensius entre parèntesis indiquen la supressió d'una part innecessària del text.
- h) En el cas del català, adopció de l'apòstrof i del guionet segons l'ortografia moderna.

A sovint el contingut d'un terme no coincideix amb una sola paraula; aleshores hem considerat i recollit la perífrasi que l'expressa. Així mateix, hem preferit representar cada terme en la forma del masculí singular quan això no ha suposat un canvi en l'accepció que tenia el text original.

Sabedors que el significat d'un mot ve donat pel del seu context (24) ha estat transcrit literalment aquell paràgraf en que cada terme pren la màxima càrrega semàntica.

Quan a un mateix significant li hem trobat més d'un significat, hem inclòs tantes cites literals com accepcions. Cada terme que origina la cita hi és subratllat, i al costat del paràgraf apareix la cita referencial que especifica títol, llibre o tractat, doctrina i capítol.

Una vegada seleccionats els termes amb llurs cites, els hem cercats en els diccionaris o repertoris que recullen el vocabulari de l'època.

Pels que fa als tèrmins catalans hem fet ús del Diccionari Català-València-Balear (1950) de Mossèn Alcover (25) que ha estat representat per l'abreviatura "DCVB", i del Diccionari Mèdic (1936) del Dr. Corachan (26) abreviat "CORA".

Per als tèrmins castellans hem consultat el Tesoro de la Lengua Castellana o Española (1611) de Sebastián de Covarrubias (27) que hem abreviat "COVA"; el tom V de la Materia Médica de Dioscórides. Transmisión medieval y renacentista (1953) de C. Dubler (28) abreviat "DU", i el Diccionario de Autoridades (29) publicat per la Real Academia Española en la primera meitat del segle XVIII, que consta amb l'abreviatura "D.A.".

En el glossari, el significat trobat al repertori o repertoris, figura darrere el paràgraf de l'article corresponent.

Quan el diccionari no duu el vocable cercat, simplement no es fa constar. Si el diccionari duu accepcions del vocable que -al nostre juí-, no es corresponen amb la del paràgraf en qüestió, anotem només el nombre d'accepcions que dona aqueix diccionari. Però quan el dubte ha estat present, hem preferit recollir l'accepció dubtosa a bandejar-la.

Igualment hem obrat quan l'accepció tenia un caràcter massa genèric o massa específic.

Molt sovint un mot apareix al diccionari amb un altra grafia -cosa que és d'esperar-. En aquests casos es fa constar junt a l'abreviatura del repertori corresponent, el mot subratllat, tal i com apareix definit al diccionari. A banda del glossari hem confeccionat un índex de vocables amb les variants ortogràfiques que el text ens ha oferit.

Quan el diccionari recull les abreviatures de les cites que registren i documenten històricament el mot amb el mateix significat, s'indiquen a continuació de la definició que en dóna.

Igualment s'ha fet constar l'etimologia quan l'hem trobada al diccionari.

Com a complement, consignem la relació de les cites dels autors, i de les obres, que en són citades, en el llibre primer de la *Chirurgia Magna* de Guy de Chauliac. Només hi oferim les referències de la versió castellana, pràcticament iguals a les de la catalana. Així mateix oferim un índex del lexemes que no han estat trobats als repertoris.

Finalment ens cal fer una doble consideració; primerament advertir que la versió catalana de la *Chirurgia Magna* del mateix traductor, any i lloc de publicació que la nostra, ja havia estat buidada per Mossèn Alcover (30) i Francesc de B. Moll en l'ur *Diccionari Català-Valencià-Balear*, però crelem que de forma incompleta i, en alguna ocasió -que assenyalem-, errònia. Així mateix, C. Dubier (31) en la seua obra *La materia médica de Dioscórides*, tom V, buidà una altra versió castellana de la *Chirurgia Magna*, d'edició diferent, bastant posterior, de la nostra, impresa a València l'any 1598, que contenia la glossa de Falco i els comentaris de Juan Calvo, però que presenta un vocabulari anatómic ben diferent del nostre.

En segon lloc, ens cal reconèixer que l'aportació feta per Barcia Goyanes (32) entorn la traducció catalana de l'obra de Guiu de Chauliac que hem estudiat, ens ha estat de gran utilitat i servit de recolzament en el nostre quefer.

Així, doncs, el treball que ara presentem conté primerament un breu record històric-mèdic particularitzat en el camp anatómic, que abarca la Balxa Edat Mitjana i s'esten fins la reforma vesaliàna. A continuació ofereix un estudi de la vida i producció científica de Guy de Chauliac que inclou notícies del ressò que obtingué la *Chirurgia Magna* en el marc hispànic.

Els glossaris ocupen, seguidament, la part més extensa de l'estudi i contenen per separat, el lèxic castellà i el català. El capítol dedicat a les conclusions va precedit per la relació de les abreviatures utilitzades en els glossaris i unes taules de vocables obtinguts a partir dels textos.

Finalment adjuntem la bibliografia que hem fet servir, incloent-hi un apartat dedicat a les reedicions (33) catalanes i castellanes,

totals o parcials, amb glosses o no, de la Chirurgia Magna de Guy de Chauliac.

5. DISCUSSIÓ.

Si bé l'objectiu principal del treball ha estat el recull del vocabulari anatòmic dels textos estudiats, no podem deixar de comentar alguns aspectes que hem trobat d'interès.

En primer lloc hauriem d'assenyalar l'existència d'un vocabulari anatòmic propi en cadascuna de les dues llengües. Un primer punt que ho recolzaria seria la riquesa del vocabulari trobat en l'aspecte merament quantitatiu; probablement siga resultat del caràcter d'introducció anatòmica (34) que té aquest primer llibre respecte del conjunt de la Chirurgia Magna, que obligaria l'autor a condensar la matèria en un discurs en el que no pretén sino oferir una síntesi del saber anatòmic del seu temps.

Així mateix, pel que fa al text català, Barcia Goyanes (35) destaca el seu valor lexicogràfic tot afirmant: "Considero éste extraordinario, por no decir único. Antes de la traducción de Casaldóvol no existe ninguna obra de anatomía impresa en catalán. Es posible que algún manuscrito pueda comparársele aunque lo dudo (...). De los textos inéditos es posible que le supere la traducción de Avicena de que nos habla Sanchis Guarnier. De los editados no hay nada que pueda comparársele...".

Del text castellà podríem afegir alguna consideració similar si no fos per l'existència posterior d'obres anatòmiques de singular importància.

A més a més, el problema al que s'enfrontaven els traductors que partien d'originals llatins, i que els obligava, bé a adaptar el terme llatí en l'estructura fonològica de la llengua vulgar o bé a transcriure'l sense cap canvi quan l'expressió corresponent era inexistent, està bastant ben resolt en les traduccions que considerem. En efecte, els llatinismes i arabismes, si bé són presents al llarg de l'obra, llur nombre és escassíssim si el comparem amb el conjunt de vocables estudiats.

En total hem fet un recull de 760 articles en el text català, en 231 dels quals no hem trobat correspondència als diccionaris utilitzats. Del text castellà hem recollit 744 articles i n'han quedat 251 sense aparèixer en els diccionaris. Entenem que la major part dels articles sense correspondència prové, per una banda, del criteri seguit en el recull, que en nombroses ocasions han estat composts per més d'una paraula; per altra banda, del caràcter específic, -anatòmic-, de la terminologia cercada, i també, com deiem, dels llatinismes i arabismes que, habitualment, no són recollits pels repertoris consultats.

Un altre aspecte a considerar és la gran quantitat de variants ortogràfiques observada al text que ens han obligat a elaborar unes taules que les relacionen entre si. Pensem que serien dues, si més no, les raons que ho justificarien. La primera seria la inexistència, aleshores, d'una gramàtica normativa que reglés la grafia dels vocables tal i com posteriorment apareixeria en gran part de les llengües europees, i que en català no succeí sino rere el període anomenat Renalxença als començaments del segle XX (36).

Una segona raó seria la presència d'errors tipogràfics, justificats en un art, -la impremta-, que tot just acaba de nàixer. Si de vegades ens han dificultat la comprensió d'algun mot, inclús d'algun paràgraf, en algun cas, -que presentem a l'estudi però que ara omitim-, han resultat interessants perquè permeten d'establir una certa relació entre les dues versions de l'obra de Guy de Chauliac que hem estudiat, fent-nos sospitar que la castellana podria haver estat traduïda de la catalana, tal i com Barcia Goyanes (37) insinúa al comentar el terme SUBACELLA.

Aquests errors marcarien, si més no, un paral·lelisme entre les dues traduccions, i podrien ser d'alguna ajuda en la determinació de l'original del que foren traduïdes.

Un breu comentari incloem entorn el mot OSSEO (Cauliach Coll., Guido Rom., 1, 2ª, 7) i la seva variant OSSEUM (Ibidem), equivalents en cadascuna de les llengües a "bossa de testícals" i a "bolsa de los testículos" com immediatament es desprèn de la lectura del paràgraf citat. Així mateix, segons Hyrtl (38) es tractaria d'un sinònim d'ESCROT que es troba entre els autors amb certa freqüència per confusió amb el genuí mot OSCHEUS.

Els mots OSSEO i OSSEUM no apareixen en cap dels diccionaris castellans usats en aquest treball, i pel que fa als catalans, només en el d'Alcover-Moll-Sanchis Guarnier trobem el vocable OSSEO (39), però considerat variant del mot OSSÍ (adj. D'os o que sembla d'os), qualificat de castellanisme i amb la referència Cauliach Coll., 1, 2ª, 7; significat i referència que considerem erronis.

Un altre aspecte que assenyalem és el ressò que aconseguí l'obra de Guy entre nosaltres. Comparant els anys d'edició de les dues traduccions estudiades amb els de les primeres edicions (40) impreses en altres llengües, ens adonem de la precocitat de les nostres. En efecte, abans de la catalana només tenim notícia de la francesa de Nicolas Panis impresa en 1478 a Lió, la italiana de 1480, i una altra impresa, probablement en francès, a Lió de 1490.

En castellà, a partir de 1493, ens consten nombroses edicions (41) de la Chirurgia Magna; algunes d'elles contenen les glosses de Falcó, altres, conegudes amb el nom de Guidons, -abreujats que contenen només aspectes quirúrgics-, bandejen la part anatómica que prompte seria superada per l'obra dels anatomistes pre-vesallans.

En català només ens consta una altra edició, la de Narcís Solà (42) de 1508. Tanmateix, Aguiló (43) i Cardoner (44) mencionen una versió parcial, corresponent al segon tractat, denominada "Lectura de Apostemas" que en 1501 Antoni Amiguet (45), professor de l'Escola de Medicina de Barcelona, féu imprimir. L'explicació de la precaritat d'edicions catalanes rau, obviamt, en la decadència que patiria aquesta llengua a partir del segle XVI (46).

Pel recompte dels autors i obres que cita Guy resulta evident que l'anatomia del nostre autor recolza sobre un pilar fonamental, Galèn, autor que Guy reconeix com autoritat indiscutible, la influència del qual és manifesta arreu del text, a través principalment, del De Usu Partium (47), que havia estat traduït per Nicolas de Reggio (48), uns quaranta anys abans que Guy redactés la Chirurgia Magna. En efecte, d'un total de 110 referències corresponen 74 a Galèn, és a dir, un 67% aproximadament, de

les que 40 corresponen a la galènica *De Usu Partium*, que suposa un 36% del total de les cites i un 45% de les obres citades.

La segona font en importància per a Guy és la dels autors àrabs, que sumen un total de 20 cites amb un percentatge del 18%, corresponent a Avicenna 11 cites de les quals cinc són referides al seu Canon, i a Hali Abbas altres 7 cites.

En darrera posició apareix el grup d'autors que anomenaríem contemporanis de l'autor. Tots plegats no arriben a suposar un 10% de les referències, essent Henri de Mondeville el més citat entre ells. Curiosament, Mondino de Luzzi (49), l'anatomia del qual constitueix l'esquema de la de Guy, només hi apareix citat dues vegades.

Si Galèn és l'autoritat indiscutible, Guy davant la resta dels autors adopta un paper conciliador, evitant les postures extremes, actitud pròpia d'un esperit compilador (50) que, si bé no se li reconeixen noves aportacions, en canvi aconseguí reunir en la seva obra el saber anatòmic del seu temps.

6. CONCLUSIONS.

Malgrat la falta d'una veritable formació en una matèria tan complexa, i alhora tan suggestiva, com la terminologia mèdica, i a més a més, dintre el camp de l'anatomia galènica baix-medieval, he intentat d'extraure algunes conclusions; conclusions molt limitades que, sens dubte, no esgoten les possibilitats dels textos estudiats.

En primer lloc, l'existència d'un vocabulari anatòmic propi en cadascuna de les dues llengües, -català i castellà-, al segle XV que féu possible la traducció des d'una tercera llengua, -probablement el francès-, de la *Chirurgia Magna* de Guy de Chauliac; així mateix, remarcuem l'inestimable valor lexicogràfic de la versió catalana.

En segon lloc considerem la gran quantitat de variants ortogràfiques que presenten els mots estudiats que ens ha obligat a elaborar unes taules que les relacionen entre si. A més a més, els errors tipogràfics que de vegades les determinen, permeten establir, si més no, un paral·lelisme entre les dues traduccions que podria ser d'alguna ajuda en la determinació de l'original del que foren traduïdes.

No compartim el caràcter de castellanisme ni l'accepció que el Diccionari Alcover-Moll atribueix al mot OSSEO; altrament, pel seu context i seguint Hyrtl, som partidaris de considerar-lo, -i també el mot OSSEUM-, una variant corrompuda del genú OSCHEUS, sinònim del mot ESCROT, de vegades emprada entre els autors medievals arabitats.

Assenyalem el fort ressò que aconseguí l'obra de Guy entre nosaltres, com ho provarien, per una banda la precocitat cronològica de les primeres versions impreses catalanes i castellanes, i per una altra, les nombroses reedicions que se'n feren en llengua castellana.

Finalment, pel recompte de les referències dels autors i de les obres que apareixen citats en el tractat o llibre primer de la *Chirurgia Magna* de Guy de Chauliac, resulta evident la forta influència de Galèn, principalment a través del *De Usu Partium*, que es manifesta arreu del text, així com el paper desta-

cat que hi ocupen els autors àrabs.

NOTES

1. MARTINEZ I VIDAL, A. (1980) *Guy de Chauliac: Terminologia anatómica*. València. Tesi de Llicenciatura dirigida pel Prof. Francesc Bujosa i Homar, Adjunt de la Càtedra d'Història de la Medicina de la Facultat de Medicina de València que dirigeix el Prof. José Mª López Piñero.
2. TABANELLI, M. (1973): *La Cirugía de los siglos XIII y XIV*. en: Laín Estralgo, P. *Historia Universal de la Medicina*. Barcelona, Salvat, Vol. III, pl 327. HUARD, P. (1966): *Mille ans de Chirurgie a l'Occident Chretien*. Paris, p. 44.
3. BARCIA GOYANES, J.J. (1980): *Los albores del lenguaje anatómico en las lenguas neolatinas. La traducción del "inventarium" Guy de Chauliac por Bernat de Casaldóvol*. *Med. Esp.* 79, p. 237.
4. CAULIACH, G. (1492) *Inventari o Col·lectorí de Cirurgia*. Barcelona, Imp. Pere Miquel. Per referir-nos-en fem servir l'abreviatura
5. CAULIACH, G. (1493) *Guido en Romance*. Sevilla, Imp. Menardo Ungut i Lançafao Polono. Per referir-nos-en fem servir l'abreviatura "Çauliach Coll".
6. KLEBS, A.C. (1963) *Incunabula Scientifica et Medica*. Hildesheim, Georg Olz, p. 166. Biblioteca Universitària de Barcelona, incunable 490; el microfilm utilitzat pertany a la Càtedra d'Història de la Medicina de València.
7. KLEBS, A.C. (1963) *Ibidem*. Biblioteca Nacional de Lisboa, incunable; el microfilm utilitzat pertany a la Càtedra d'Història de la Medicina de València.
8. NICAISE, E. (1890) *Introduction. La Grande Chirurgie de Guy de Chauliac*. Paris, Alcan.
9. MICHLER, M. (1964) *Guy de Chauliac als Anatom. Med. Mschr.*, 18, 306-311.
10. PREMUDA, L. (1973) *Anatomía de la Baja Edad Media*. En: Laín Entralgo, P. *Historia Universal de la Medicina*. Barcelona, Salvat, Vol. III, p. 305.
11. BARCIA GOYANES, J.J. (1980) *Op. Cit.* p. 236.
12. HALLER, P. (1964) *Guy de Chauliac and his Chirurgia Magna. Surgery* 55, p. 339.
13. TABANELLI, M. (1973) *Op. cit.*, p. 331.
14. TABANELLI, M. (1973) *Ibidem*.

15. NICAISE, E. (1890) Op. cit., pp. CVI-CXX.
16. NICAISE, E. (1890) Op. cit., pp. CXIII-CXIV. Biblioteca Vaticana, hispanice, MS, n° 480 (Bibliothèque de l' Arsenal, MS, 3 vol., n° 2523, 2524, 2525. Segons Nicaise "aquest MS (el de la Biblioteca de l' Arsenal) és una còpia del MS 480 (del Vaticà feta per Lacurne de Sainte-Pelaye al S. XVIII, el qual diu que aquest MS està en català o en provençal o llengua del Llenguadoc; seria ben difícil distingir aquestes dues llengües en el segle XIV".
17. HUARD, P. (1966) Ibidem.
18. CARDONER I PLANAS, A. (1973) Història de la Medicina a la Corona d'Aragó. Barcelona, Scientia, p. 36. Cardoner ens presenta la reproducció d'un fragment titulat "Nafra profunda e amagada", traducció catalana manuscrita de la "Grande Chirurgie" de Guy de Chauliac. Els traductors d'aquest manuscrit (p. 43) haurien estat Bernat de Casaldóvol i Jeroni Masnovell, la qual cosa, si bé és compatible pel que fa als manuscrits que apareixen resenyats als inventaris de llibres que recull MADURELL I MARIMON (1955) en els Doc. 12, 12a, i 389 en Documentos para la historia de la Imprenta y librería en Barcelona (1474-1553), no ho sembla pas si posem atenció a l'inventari dels llibres d'Em. P. Riba, de l'any 1414, que recull VIDAL, P. (1888) en Les juifs des anciens comtés de Roussillon et Cerdagne, pp. 66-67, el qual presenta dos manuscrits, un anomenat "Guido en romans" i un altre, "Nathomia abreujada de Gido"; la data d'aquest inventari de Perpinyà, 1414, fa pràcticament impossible atribuir-ne la paternitat als traductors que considera Cardoner, els quals visqueren durant la segona meitat del segle XV.
A més a més, pels inventaris dels llibres de metges valencians del S. XV, com Bertomeu Martí (1462), Joan Vallseguer (1474) i Pintor (1470), les biblioteques dels quals han estat estudiades per GARCIA BALLESTER, (1966-7) Tres biblioteques mèdicas en la València del siglo XV. Asclepio, 18-19, 383-405, i per GARCIA, Angelina (1974-5) Tres biblioteques de mèdicos valencianos renacentistas (Luis Alcañiz, Pere Pintor y Pere Martí). Asclepio, 26-27, 527-546, sabem de l'existència també a la ciutat de València de versions catalanes manuscrites de la Cirurgia de Guy de Chauliac anteriors a la primera impressió catalana.
19. NICAISE, E. (1890) Op. cit., p. CXXV.
20. HALLER, J. (1964) Ibidem.
21. CARLES GENOVES, C. (1977) Glosario médico en la obra Método y orden de curar las enfermedades de los niños de J. Soriano. Valencia, Tesis de Licenciatura. CERVERO MARTÍ, C. (1979) El léxico médico en la obra de Joan de Timoneda. Valencia, Tesis de Licenciatura.

22. GARCIA BALLESTER, L. (1972) *Galeno*. Madrid, Guadarrama, p. 73.
23. Aquestes normes de transcripció estan inspirades en les emprades per la Col·lecció "Els Nostres Clàssics" de l'editorial Barcino, havent introduït lleugeres modificacions en un intent d'apropar el text a la llengua moderna.
24. MARTINET, A. (1968) *Elementos de lingüística*. 2ª ed., Madrid, Gredos, pp. 148-149.
25. ALCOVER, J.; MOLL, F.; SANCHIS GUARNER, M. (1978) *Diccionari Català-Valencià-Balear*. 3ª ed., Palma de Mallorca, Moll, 10 vols.
26. CORACHAN, M. (1936) *Diccionari Mèdic*. Barcelona, Salvat, 829 pp.
27. COVARRUBIAS, S. (1611) *Tesoro de la Lengua Castellana o Española*. Facs., Madrid, Ed. Turner.
28. DUBLER, C. (1953) *La Materia Médica de Dioscórides. Transmisión medieval y renacentista*. Barcelona, Emporium, Vol.V.
29. *Diccionario de Autoridades. Real Academia de la Lengua (1726-1739)* Facs., Madrid, Ed. Gredos, 6 vols., 1979.
30. ALCOVER, J.; MOLL, F.; SANCHIS GUARNER, M. (1978) *Op. cit.*, Vol. I.
31. DUBLER, C. (1953) *Op. cit.*, Vol. V, pp. 36-43.
32. BARCIA GOYANES, J.J. (1980) *Op. cit.*
33. El recull de les diverses edicions catalanes i castellanes ha estat realitzat a partir de les següents obres: AGUILÓ I FUSTER, M. (1923) *Catálogo de obras en lengua catalana desde 1474 hasta 1860*. Facs., Barcelona-Sueca, Ed. Curjel, 1977. BIBLIOGRAFIA medical de Catalunya (1918) Barcelona, Imp. Elzevirana, pp. 108-110. HERNANDEZ MOREJON, A. (1843) *Historia bibliográfica de la Medicina Española*. Madrid, Vda. Jordan, Vol. II, pp. 180-182. KLEBS, A.C. (1963) *Ibidem*. LOPEZ PIÑERO, J.M. (1976) *La disección y el saber anatómico en la España de la primera mitad del siglo XVI. Medicina Moderna y Sociedad Española: siglos XVI-XIX*. Valencia, Cátedra de Historia e Instituto de Historia de la Medicina, pp. 61-131. PALAU I DULCET, A. (1950) *Manual del librero hispanoamericano*. Barcelona, Antonio Palau, Vol. III, p. 342. NICAISE, E. (1890) *Op. cit.*, pp. CVI-CLII.
34. HUARD, P. (1966) *Op. cit.*, p. 45. TABANELLI, M. (1973) *Op. cit.*, p. 331.
35. BARCIA GOYANES, J.J. (1980) *Op. cit.*, p. 237.

36. BADIA I MARGARIT, A. (1975) *Gramática catalana*. Madrid., Gredos, vol. I, pp. 32-44.
37. BARCIA GOYANES, J.J. (1980) *Op. cit.*, pp. 242-243.
38. HYRTL, G. (1883) *Onomatologia Anatomica*. Roma, Voghera Carlo, pp. 329-330.
39. ALCOVER, J.; MOLL, F.; SANCHIS GUARNER, M. (1978) *Op. cit.*, Vol. VIII.
40. NICAISE, E. (1890) *Op. cit.*, pp. CXXI-CLXX. KLEBS, A.C. (1963) *Ibidem*.
41. LOPEZ PIÑERO, J.M. (1976) *Op. cit.*, p. 125. PALAU I DULCET, A. (1950) *Ibidem*.
42. BIBLIOGRAFIA medical de Catalunya (1918) *Op. cit.*, pp. 108-110.
43. AGUILÓ I FUSTER, M. (1923) *Op. cit.*, pp. 490-492.
44. CARDONER I PLANAS, A. (1972) *Op. cit.*, p. 172: "Segons sembla aquesta edició fou feta per la rivalitat que hi havia entre Bernat de Casaldòvol i Antoni Amigué, professor de l'Escola de medicina, el qual tenia una càtedra lliure de cirurgia en la qual també es llegia l'obra de Guy i que -independentment- feu imprimir el 1501 una "Lectura de apostemes de Guy de Chauliac" segons contracte amb l'impresor donat a conèixer per Rubió i Balaguer, i Madurell i Marimón".
45. Per conèixer mínimament la seva biografia ens hem adreçat a: HERNANDEZ MOREJON, A. (1843) *Ibidem*. DICCIONARI biogràfic (1966) Barcelona, Ed. Albertí, Vol. I, p. 116.
46. BADIA I MARGARIT, A. (1975) *Op. cit.*, p. 22.
47. GARCIA BALLESTER, L. (1972) *Op. cit.*, p. 91.
48. PREMUDA, L. (1973) *Op. cit.*, p. 303.
49. CAULIACH, G. (1492) *Op. cit.*, I, 1^a, 1.
50. MICHLER, M. (1964) *Ibidem*.